

Yaş Ayrımcılığı ve Ortakları

Özgür Arun

Prof.Dr., Baş Editör, Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi

Sosyoloji Bölümü, Akdeniz Üniversitesi, Antalya

E-posta: arun@akdeniz.edu.tr

Doi: 10.5281/zenodo.18454425

Künye: Arun, Ö. (2025). Yaş Ayrımcılığı ve Ortakları. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 1-3. <https://orcid.org/0000-0002-6232-0785>

Yaş ayrımcılığı çoğu zaman bağırır. Gürültülü değildir. Hatta birçok kez "iyi niyetli" bir cümlelerin içine saklanır.

"Artık yorulmasın."

"Bunu anlamaz."

"Onun yaşı geçti."

"Doktora götürmeye gerek yok."

"Biraz da kader."

Peki gerçekten kader mi? Yoksa, yaşlılığı "doğal gerileme" diye etiketleyip, bu etiketi bir tür toplumsal izin belgesi gibi mi kullanıyoruz? İhmale, dışlamaya, kaynak kısıtına, karar dışı bırakmaya izin veren bir belge...

Yaş ayrımcılığı, yalnızca gündelik dildeki küçümseme değildir. Stereotip, önyargı ve ayrımcılığın birlikte çalıştığı bir toplumsal mekanizmadır. Yaşı, kişinin haklarına erişimini ve özne olma kapasitesini belirleyen bir ölçüte çevirir. Bu nedenle yaş ayrımcılığı, "kimseyi hedef almayan" masum genellemelerden oluşmaz. Sağlık hizmetine erişimde, bakım sürecinin planlanmasında, sosyal korumada, kent yaşamında ve kamusal temsil rejimlerinde ölçülebilir sonuçlar üretir.

Daha açık soralım: Yaşlılar sağlık sisteminde gerçekten "eşit" mi karşılanıyor? Yaşlıların

yaşadığı ağrı "normal" sayılıp geçirilmiyor mu? Koruyucu hizmetler, taramalar, erken tanı olanakları herkes için aynı mı? Bakım ihtiyacı doğduğunda, kararlar gerçekten yaşlılarla birlikte mi alınıyor; yoksa yaşlılar hakkında kararlar, yaşlılar yokken mi veriliyor?

Bu soruların rahatsız edici bir yanı var. Çünkü yaş ayrımcılığı tek başına işlemez. Sosyal sınıfla, toplumsal cinsiyetle, engellilikle, kır-kent eşitsizlikleriyle, yalnızlıkla birleşir. Yaşam seyri boyunca biriken dezavantajlar, ileri yaşlarda "tesadüfi bir kırılma" gibi görünür. Oysa kırılmanın kendisi, sosyal politikaların ve bu sosyal politikaları taşıyan kurumların ürettiği bir sonuçtur.

Tam da burada, son yıllarda sıkça başvuru alan "aktif yaşlanma" ve "başarılı yaşlanma" söylemlerine temkinle bakmak gerekir. Bu kavramlarla örülmüş sosyal politikaların yaşlıların öz yeterliliğini, toplumsal katılımını ve öz saygısını güçlendirdiği düşünülüyor. Oysa pratikte bu kavramlarla donatılmış sosyal politikalar, sağlık tavsiyeleri, gündelik söylemler, yaşlılığa dair yeni bir normatif baskı üretiyor: "Aktif kalamıyorsan sorun sende." "Başarılı yaşlanamıyorsan yeterince çabalamadın." Bu yaklaşım, yapısal engelleri görünmez kılar ve yaş ayrımcılığını incelikli biçimde yeniden üretir.

O halde mesele şu: Yaşlılığı bir “performans” alanına çeviren her söylem, yaş ayrımcılığının ortağı olabilir. Yaşlılığın heterojenliğini, farklı sınıfsal konumları, farklı sağlık koşullarını, farklı bakım ağlarını hesaba katmayan her öneri, iyi niyetle bile olsa eşitsizliği büyütebilir.

Senex’in bu son sayısındaki metinler, tam da bu gerilimi somutlaştırıyor.

Bu sayıda Fikriye Yılmaz, TÜİK 2023 verisiyle Türkiye’de yaşlıların cepten sağlık harcaması davranışını iki aşamalı biçimde analiz ediyor: harcama yapma kararı ve harcama miktarı. Bulgular bize şunu hatırlatıyor: Cipten harcama, “kişisel tercih” değil, finansal kapasite ve erişim eşitsizliği tarafından şekillenen yapısal bir alan. Daha da önemlisi, sigortasız olanların ve emeklilik geliri olmayanların harcama yaptıkları durumda ortalama olarak daha yüksek yük taşıması, yaşlılıkta sağlık finansmanının ne kadar sınıfsal bir hatta ilerlediğini gösteriyor. Çalışmanın, SGK/GSS kapsamının özellikle uzun dönem rehabilitasyon gibi yüksek yük alanlarında genişletilmesi yönündeki çağrısı, yaş ayrımcılığını besleyen ve muhtaç bırakan mali bariyerleri hedef alan kritik bir öneri sunuyor. Koruyucu ve erken tanı hizmetlerindeki maliyetlerin düşük gelir grupları için kaldırılması vurgusu da aynı ölçüde stratejik.

Aykut Aydın ve Aylin Aydın Sayılan ise kronik hastalığı olan yaşlılarda sağlık okuryazarlığının başarılı yaşlanma ile ilişkisini inceliyor. Bulgular güçlü: sağlık okuryazarlığı ile başarılı yaşlanma arasında pozitif ve yüksek düzeyli bir ilişki saptanıyor; ayrıca sağlık okuryazarlığı, yaş ve uyku düzeyi başarılı yaşlanmayı anlamlı biçimde açıklıyor. Bu tablo bize iki şeyi aynı anda söylüyor. Birincisi, yaşlıların sağlıkla kurduğu ilişki, nitelikli bilgiye erişim ve “anlama kapasitesi” üzerinden güçleniyor. İkincisi, sağlık okuryazarlığı eksikliği asla bireysel bir kusur gibi ele alınamaz; çünkü nitelikli bilgiye duyulan ihtiyaç ve hizmete

erişim, kurumsal tasarımla ve eşitsizliklerle belirlenir. Sağlık okuryazarlığını güçlendirmenin yolu, yaşlılara “ödev” vermek değil, hak temelli bir destek sistemi kurmaktır.

Bu sayıdaki bir başka metin, Gökçe Karabacak tarafından, 102 yaşında yalnız yaşayan Tetsuyo Ishii’nin gündelik yaşam örneği üzerinden aktif yaşlanma kavramını tartışıyor. Metin, yaşlılığa dair efsaneler-hakikatler ayrımının önemini ve yaşlıların öz yeterlilik ile öz saygısının desteklenmesi gereğini öne çıkarıyor. Fakat daha kritik olan şudur: Aktif yaşlanma, ancak istikrarlı sosyal destek mekanizmaları ve kapsayıcı politika ile anlam kazanır. Aksi halde, bu kavram, yaşlıların sırtına yeni bir normatif yük bindirebilir. Bu nedenle Karabacak’ın yaşam seyri perspektifini ve interdisipliner değerlendirme çağrısını, yaş ayrımcılığı tartışmasının kurucu bir parçası olarak okumak gerekir.

Bu sayının son metninde, Mutlu Binark, Didier Eribon’un *Halktan Bir Kadının Yaşamı, Yaşlılığı ve Ölümü* kitabı üzerine bir değerlendirme sunuyor. Yaşlı bakımı ve ölümün sınıfsal ve toplumsal cinsiyetli örgütlenişini, kurumsal bakımın içindeki “çocuklaştırma” pratiklerini, yaşlının özne olma halinin nasıl aşındığını görünür kılıyor. Huzurevi ve bakımevi deneyiminin, çoğu zaman bir “bakım vaadi” ile değil, bir “vazgeçiş rejimi” ile örülmesi tesadüf değil. Burada yaş ayrımcılığı, gündelik bir kabalık olarak değil, total kurum mantığı, hak kaybı ve karar dışı bırakma biçiminde karşımıza çıkıyor. Binark’ın değerlendirmesi, yaş ayrımcılığını etik bir tartışma olmaktan çıkarıp, kurumların somut işleyişine indiren güçlü bir davet.

Bu sayıyı bir araya getiren ana soru şudur: Yaşlılık hakkında ne düşündüğümüzden ziyade, yaşlılık için ne yaptığımız belirleyicidir. Söylem, kaynak, kurum, erişim, hak ve temsil... Yaş ayrımcılığı tam da bu düğümde üretilir.

Çeyrek yüzyılı aşan bir süredir yaşlanma alanında araştıran ve çalışan bir bilim insanı olarak benim derdim, yaşıllığı "sorun" olarak işaretlemek değil. Benim araştırmalarımın ana meselesi, yaşıllığı sorunlaştıran eşitsizlik rejimleriyle ilgili. Yaşlıların yaşamını daraltan her mekanizmayı, bir araştırma konusu yapmanın ötesinde, bir kamusal sorumluluk alanı olarak görüyorum. Bu nedenle Senex Dergi bilimsel çalışmalarını geliştirmek ve yaygınlaştırmakla; Senex Kongre yaşlanma alanında çalışan araştırmacılar arasındaki diyalogu güçlendirmekle; Senex Dernek ise

biriken bilimsel bilgiyi sivil toplum alanında kanıta dayalı çalışmalarla toplumsallaştırmakla sorumlu.

Bu sayının hazırlanmasına katkı sunan yazarlara, hakemlere ve editör ofisimizdeki ekibimize teşekkür ederim. Senex, yaşlılık çalışmalarını disiplinlerarası bir orkestraya dönüştüren, eleştirel ve açık bir zemindir. Önümüzdeki sayılarda da yaş ayrımcılığını, bakım politikalarını, sağlık eşitsizliklerini ve yaşam seyri boyunca biriken dezavantajları tartışmaya devam edeceğiz.